

Wojciech Góralski

Rola adwokata w kościelnych procesach małżeńskich w świetle KPK z 1983 roku oraz instrukcji "Dignitas connubii"

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 49/3-4, 35-50

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. WOJCIECH GÓRALSKI

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ROLA ADWOKATA W KOŚCIELNYCH PROCESACH MAŁŻEŃSKICH W ŚWIETLE KPK Z 1983 ROKU ORAZ INSTRUKCJI *DIGNITAS CONNUBII*

Treść: Wstęp. 1. Funkcja adwokata *in genere* (ustanowienie, kwalifikacje, usunięcie). 2. Urząd adwokata stałego. 3. Obowiązki i uprawnienia adwokata. Uwagi końcowe.

Wstęp

W obrębie sądowych procedur kanonicznych, uregulowanych w księdze VII KPK – „*De processibus*”, obok procesu spornego (zwykłego i ustnego) i procesu karnego, znalazły swoje miejsce także „*niektóre procesy specjalne*” („*De quibusdam processibus specialibus*”), jak to określa tytuł części trzeciej wymienionej księgi kodeksowej. Do procesów tych Ustawodawca zaliczył procesy małżeńskie oraz proces o orzeczenie nieważności święceń.

Wśród procesów małżeńskich wyróżnia się w KPK cztery następujące rodzaje: 1) o orzeczenie nieważności małżeństwa; 2) o separację małżonków; 3) o dyspensę od małżeństwa zawartego i niedopełnionego; 4) o stwierdzenie śmierci współmałżonka.

Jakkolwiek we wszystkich rodzajach procesów małżeńskich (z wyjątkiem procesu o dyspensę od małżeństwa niedopełnionego)¹ może występować adwokat, co wynika ze sformułowania kan. 1490 KPK²,

¹ Zob. kan. 1701 § 2 KPK. Tenże kanon przewiduje jednak możliwość udzielenia przez biskupa diecezjalnego zezwolenia na dopuszczenie do sprawy adwokata w trudniejszych przypadkach.

² Kanon mówi o ustanawianiu adwokatów lub pełnomocników przede wszystkim w „*w sprawach małżeńskich*” („*in causis praesertim matrimonialibus*”), nie ograniczając zakresu pomocy stałych patronów jedynie do spraw małżeńskich o orzeczenie nieważności małżeństwa.

to jednak w praktyce jego udział staje się szczególnie doniosły w procesach o orzeczenie nieważności małżeństwa, toczących się zresztą nieporównywalnie częściej niż pozostałe rodzaje procesów. Stąd też rola adwokata zostanie ukazana w odniesieniu do procesu *de nullitate matrimonii*. Tym bardziej, że Instrukcja Papieskiej Rady do Spraw Tekstów Prawnych „*Dignitas connubii*” (odtąd: Instrukcja) z dnia 25 stycznia 2005 roku³, skierowana do trybunałów kościelnych diecezjalnych i międzydiecezjalnych, dotyczy rozpoznawania spraw właśnie o nieważność małżeństwa. Stanowi ona, jak się wyraził przewodniczący wymienionej dykasterii Kurii Rzymskiej, kard. J. Herranz⁴, rodzaj *vademecum* w prowadzeniu procesów *nullitatis matrimonii*, zastępując dawną Instrukcję „*Provida Mater*” z 15 sierpnia 1936 roku⁵.

Chcąc ukazać rolę adwokata w kościelnych procesach małżeńskich w świetle KPK oraz Instrukcji, wypada najpierw przedstawić funkcję adwokata *in genere*, następnie zaprezentować urząd adwokata stałego, wreszcie wskazać na obowiązki i uprawnienia spełniającego posługę adwokacką.

1. Funkcja adwokata *in genere* (ustanowienie, kwalifikacje, usunięcie)

Szczególny charakter procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa, w którym to procesie chodzi o ustalenie prawdy materialnej dotyczącej tak doniosłego faktu eklezjalnego, sprawił, że w nowym KPK zostało bardziej dowartościowane prawo wiernych dochodzenia własnych uprawnień⁶ oraz związany z nim udział adwokata we wspomnianym procesie. Wyrazem tego dowartościowania jest także Instrukcja, stanowiąca uzupełnienie i uszczegółowienie odnośnych norm kodeksowych.

W kan. 1481 § 1 KPK stwierdza się, że strona może swobodnie ustanowić adwokata i pełnomocnika. Podczas gdy adwokat („*advo-*

³ Pontificium Consilium de Legum Textibus, *Instructio servanda a tribunalibus diocesanis et interdiocesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii*, „*Communications*” 37 (2005), s. 11-92. W przygotowaniu tego dokumentu, oprócz Papieskiej Rady do Spraw Tekstów Prawnych, uczestniczyły następujące dykasterie Kurii Rzymskiej: Kongregacja Doktryny Wiary, Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, Sygnatura Apostolska i Rota Rzymska.

⁴ *Sermo habitus a Card. Juliano Herranz, Preside Pontificii Consilii de Legum Textibus, Istruzione „Dignitas connubii”: la sua natura e finalità* (08.02.2005 r.), tamże, s. 93.

⁵ AAS 28 (1936), s. 313-372.

⁶ Zob. kann. 221 § 1 i 1400 § 1, n. 1 KPK.

catus”), jako znawca prawa kanonicznego, służy stronie pomocą merytoryczną, udzielając jej rad i pouczeń oraz pomagając w przygotowaniu odpowiednich odpowiedzi i dowodów, podnoszeniu zarzutów itp. (nie występuje jednak w imieniu strony), pełnomocnik procesowy („*procurator*”) pełni funkcję reprezentanta i zastępcy strony przed sądem, dokonując w jej imieniu i zastępstwie czynności procesowych, których skutki dotyczą osoby reprezentowanej⁷. Można powiedzieć, że posługa adwokata odnosi się do meritum sprawy, posługa zaś pełnomocnika jest realizowana na płaszczyźnie formalnej, związanej z tokiem procesu⁸. Nic nie stoi na przeszkodzie, by ta sama osoba występowała w sądzie kościelnym – w danej sprawie – jednocześnie jako adwokat i pełnomocnik. W Instrukcji zaznaczono *expressis verbis*, że strony mogą ustanowić pełnomocnika odrębnego od adwokata (art. 103 § 1)⁹.

Strona może ustanowić dla siebie jednego lub kilku adwokatów (kan. 1482 § 3 KPK). Gdyby jednak zostało ustanowionych kilku adwokatów, to funkcję pełnomocnika mógłby pełnić tylko jeden z nich, w myśl bowiem kan. 1482 § 1 KPK oraz art. 103 § 2 Instrukcji, strona może ustanowić dla siebie tylko jednego pełnomocnika; nie może się on zastąpić innym, chyba że otrzymał na to wyraźne zezwolenie. Gdyby jednak dla słusznej przyczyny ktoś ustanowił kilku pełnomocników, powinni oni być tak wyznaczeni, by miała między nimi miejsce zasada prewencji (kan. 1482 § 2 KPK i art. 103 § 3 Instrukcji). Nie trzeba dodawać, że nawet w przypadku ustanowienia przez stronę kilku adwokatów, jej pełnomocnikiem mógłby być ktoś spoza tego zespołu.

Jakkolwiek kan. 1481 § 1 KPK stwierdza, że strona może występować i odpowiadać w sądzie osobiście, to w Instrukcji zaznaczono, iż – z poszanowaniem owego prawa osobistego „*brontenia się*” („*se-se defendendi*”) – trybunał ma obowiązek zaradzenia temu, by każdy z małżonków mógł bronić swoich praw z pomocą osoby kompe-

⁷ C. Gullo, *Prassi processuale nelle cause canoniche di nullità del matrimonio*, Città del Vaticano 2001, s. 50; R. Szytchmiller, *Sądownictwo kościelne w służbie praw człowieka*, Olsztyn 2000, s. 123.

⁸ R. Sobański, *Udział adwokata w procesie o nieważność małżeństwa*, „*Jus Matrimoniale*” 2/8 (1997), s. 125.

⁹ Spotykany w KPK termin patron („*patronus*”) służy na określenie zarówno adwokata, jak i pełnomocnika (zob. kann. 1490, 1678 i 1738 KPK). Znaczenie tego terminu wymownie oddaje pierwszym z powołanych kanonów, mówiący o stałych patronach („*stabiles patroni*”), „*którzy by pełnili urząd adwokata lub pełnomocnika*”.

tentnej, zwłaszcza gdy chodzi o sprawy szczególnie trudne (art. 101 § 1). Gdy więc zdaniem przewodniczącego trybunału posługa pełnomocnika lub adwokata byłaby konieczna, a strona nie powzięła po temu w wyznaczonym terminie żadnych działań, tenże przewodniczący powinien, stosownie do przypadku, mianować pełnomocnika lub adwokata, którzy pełniliby swoją funkcję tak długo, jak długo strona nie ustanowiłaby innych (art. 101 § 2).

Jeśli przyznano stronie *gratuitum patrocinium*, wówczas ustanowienie adwokata (lub pełnomocnika) należy do przewodniczącego trybunału (art. 101 § 3). W każdym przypadku ustanowienie adwokata (lub pełnomocnika) dekretem (przewodniczącego trybunału) powinno być uzgodnione ze stronami i z obrońcą wężła małżeńskiego (art. 101 § 4). Jeżeli oboje małżonkowie proszą o stwierdzenie nieważności małżeństwa, mogą ustanowić wspólnego adwokata (i pełnomocnika) (art. 102). W szczególnych okolicznościach przewodniczący trybunału może *ad casum* aprobować pełnomocnika, który nie rezyduje na terytorium trybunału (art. 105 § 3 Instrukcji).

Przytoczona wyżej dyspozycja art. 101 § 2 Instrukcji nie uchyla przepisu kan. 1481 § 3 stanowiącego, że w sprawach małżeńskich nie ma przymusu adwokackiego (stanowi to wyjątek od reguły w obszarze spraw dotyczących dobra publicznego); jedynie w Rocie Rzymskiej adwokaci biorą udział we wszystkich sprawach¹⁰. Powszechnie jednak postuluje się udział adwokata – jako rodzaj przeciwwagi dla obrońcy wężła małżeńskiego¹¹. Znajduje to swoje potwierdzenie w przyznaniu przez KPK adwokatowi większych niż uprzednio uprawnień.

Gdy chodzi o kwalifikacje stawiane adwokatom (podobnie jak pełnomocnikom), to wymaga się od nich, by byli pełnoletni i cieszyli się dobrą opinią. Od adwokata wymaga się ponadto, by był katolikiem, chyba że biskup diecezjalny zezwoli na podjęcie tej funkcji przez niekatolika, a także by był doktorem prawa kanonicznego lub skądinąd prawdziwie biegłym, oraz by posiadał aprobatę tegoż biskupa (kan. 1483 KPK).

¹⁰ Romanae Rotae Tribunal – Normae, art. 53 § 2, AAS 86 (1994), s. 524; Zob. K. Lüdicke, *Der Kirchliche Ehenichtigkeitsprozess nach dem Codex Iuris Canonici von 1983, Normen und Kommentar*, Essen 1994, s. 83.

¹¹ Zob. P. A. Bonnet, *Le parti in causa. Brevi annotazioni ai cc. 1476-1490 CIC*, „*Pedagogica*” 84 (1995), s. 489-514; Sobański, jw., s. 134.

Wymogi te potwierdza Instrukcja (artt. 105 § 1 i 106 § 1), przy czym w odniesieniu do konieczności zatwierdzenia adwokata przez biskupa czyni wyjątek w stosunku do osób legitymujących się dyplomem adwokata Roty Rzymskiej, stanowiąc jednocześnie, że biskup moderator może – dla poważnej przyczyny – zakazać im wykonywania tej funkcji w swoim trybunale; w takim przypadku pokrzywdzonemu przysługuje rekurs do Sygnatury Apostolskiej (art. 105 § 2).

Co się tyczy aprobaty biskupa, to Instrukcja stanowi ponadto, iż do biskupa moderatora (chodzi o biskupa diecezjalnego) należy sporządzenie i podanie do publicznej wiadomości wykazu zatwierdzonych dla trybunału adwokatów oraz pełnomocników, którzy zazwyczaj reprezentują w nim strony (art. 112 § 1). Adwokaci objęci tego rodzaju oficjalną listą posiadają tym samym zatwierdzenie biskupa generalne (na stałe). Aprobata może być jednak udzielona także osobom spoza tej listy; otrzymuje się ją wówczas w odniesieniu do konkretnej sprawy.

Wszystkie trzy warunki stawiane przez prawo kandydatom do pełnienia posługi adwokackiej są zupełnie zrozumiałe i nie budzą zastrzeżeń. Należy przy tym zauważyć, że w odniesieniu do przygotowania kanonistycznego Ustawodawca stawia niższe wymagania, niż to czyniła Instrukcja „*Provida Mater*”, która żądała od kandydata bezwzględnie stopnia doktorskiego, a ponadto ukończenia trzyletniej praktyki w sądzie kościelnym, a najlepiej w Rocie Rzymskiej (art. 48 § 2).

Nie trzeba dodawać, że adwokatem może być zarówno osoba duchowna, jak i świecka: tak mężczyzna, jak i kobieta.

Gdy chodzi o usuwanie adwokatów (podobnie pełnomocników), to mogą tego dokonywać ci, którzy ich ustanowili, w każdym stadium sprawy, z zachowaniem obowiązku uregulowania im honorarium należnego za wykonaną pracę; aby jednak usunięcie osiągnęło swój skutek, konieczne jest podanie tego do wiadomości samym zainteresowanym, a jeśli nastąpiło już zawiązanie sporu, o usunięciu należy zawiadomić także sędziego i drugą stronę (kan. 1486 KPK i art. 108 Instrukcji)¹². Poza tym, zarówno pełnomocnik, jak i adwokat mogą zostać usunięci przez przewodniczącego umo-

¹² Norma zawarta w przytoczonym artykule Instrukcji jest nieco rozbudowana w stosunku do powołanego kanonu: wskazuje na tego, kto może dokonać usunięcia, oraz wspomina o obowiązku wypłacenia honorarium.

tywowanym dekretem, wydanym czy to z urzędu, czy też na żądanie strony, jednak na skutek poważnej przyczyny (kan. 1487 KPK i art. 109 Instrukcji)¹³.

Instrukcja przewiduje również przypadki, w których adwokat lub pełnomocnik mogą zostać uznani za nieodpowiednich do pełnienia urzędu z uwagi na brak biegłości, utratę dobrej opinii, dokonane zaniedbania lub nadużycia. Wówczas powinien temu zaradzić biskup moderator (w odniesieniu do trybunału diecezjalnego) lub zespół biskupów diecezjalnych (w odniesieniu do trybunału międzydiecezjalnego) przez podjęcie odpowiednich środków, nie wyłączając, gdy wymaga tego sytuacja, wydania danej osobie zakazu wykonywania we własnym trybunale pełnionych przez nią funkcji (art. 111 § 2). Jeśliby zaś jeden czy drugi wyrządził komuś szkodę jakimkolwiek aktem podstępem lub winy nieumyślnej, nieprawnie podjętym, stosownie do dyspozycji kan. 128 KPK, obowiązany jest do naprawienia szkody (art. 111 § 3).

2. Urząd adwokata stałego

Jakkolwiek Ustawodawca nie stosuje przymusu adwokackiego w sprawach małżeńskich, o czym już wspomniano, to jednak w kan. 1490 KPK zawarta jest jednoznaczna sugestia, by adwokat w tego rodzaju sprawach występował. Kanon ten, stanowiący znaczące *novum* w stosunku do KPK z 1917 roku, poleca bowiem, by „*jeśli to możliwe, w każdym trybunale zostali ustanowieni stali obrońcy, otrzymujący wynagrodzenie od samego trybunału, którzy pełniliby urząd („munus”) adwokata lub pełnomocnika, przede wszystkim w sprawach małżeńskich, dla stron, które chciałyby ich wybrać*”.

Z kolei Instrukcja „*Dignitas connubii*”, zawierając bardziej szczegółowe dyspozycje w stosunku do przytoczonego kanonu, stanowi w art. 113: „*§ 1. W każdym trybunale powinien istnieć urząd lub osoba, tak aby każdy mógł swobodnie i szybko uzyskać radę co do możliwości i sposobu działania zmierzającego do wniesienia swojej sprawy o nieważność małżeństwa. § 2. Jeżeli tego rodzaju urząd jest wykonywany przez pracowników trybunału, to nie mogą oni pełnić w sprawie [w której byli doradcami – W. G.] funkcji czy to sędziego, czy obrońcy*

¹³ Poważną przyczyną może być tutaj odstąpienie przez pełnomocnika lub adwokata od wiary, utrata dobrej opinii, wszczęte wobec nich postępowania dyscyplinarne lub karne, wykroczenia przeciwko sprawiedliwości i prawu. Zob. Gullo, *iw.*, s. 58.

węzła małżeńskiego. § 3. W każdym trybunale, jeśli to możliwe, należy ustanowić stałych adwokatów, otrzymujących wynagrodzenie od samego trybunału, którzy mogą pełnić urząd, o którym w § 1, i którzy by wykonywali urząd adwokata lub pełnomocnika dla stron, które chciałyby ich wybrać (por kan. 1490). § 4. Jeśli urząd, o którym w § 1 powierzony jest adwokatowi stałemu, nie może on podejmować obrony w sprawie, chyba że jako adwokat stały”.

Porównując ze sobą treść kan. 1490 KPK oraz art. 113 Instrukcji, należy zauważyć, że sprawę instytucjonalnego doradztwa sądowego w stosunku do stron Instrukcja reguluje nieco szerzej, niż to czyni kan. 1490 KPK. To bowiem, co określa kanon kodeksowy, zostało generalnie zawarte jedynie w § 3 przytoczonego artykułu Instrukcji, który to paragraf odsyła zresztą do kanonu. Natomiast trzy pozostałe paragrafy artykułu, a więc pierwszy, drugi i czwarty, wychodzą poza obszar regulacji objętej kanonem.

Zaczynając analizę art. 113 Instrukcji właśnie od paragrafu trzeciego, wypada zauważyć, iż zostały w nim wprowadzone dwie modyfikacje w stosunku do kan. 1490 KPK.

Pierwsza z nich dotyczy osób, które powinny być ustanowione w trybunałach. Otóż podczas gdy kanon wprowadza instytucję stałych patronów („*stabiles patroni*”) umocowanych przy każdym trybunale, i przez niego wynagradzanych, którzy pełniliby urząd adwokata lub pełnomocnika dla stron, to w § 3 artykułu Instrukcji mówi się o stałych adwokatach („*stabiles advocati*”), którzy mogliby pełnić urząd adwokata lub pełnomocnika dla stron, które chciałyby ich wybrać.

W myśl zatem przepisu Instrukcji, w trybunałach należy ustanawiać wyłącznie adwokatów, a więc osoby posiadające kwalifikacje określone w kan. 1483 KPK, które to osoby mogą pełnić zarówno urząd adwokata, jak i urząd pełnomocnika, a także łączyć obydwa urzędy w danej sprawie. Nieuprawnione zatem byłoby ustanowienie w trybunale – w trybie art. 113 § 3 KPK – innych (poza adwokatami) osób (niespełniających wymogów stawianym adwokatom), jako wyłącznie potencjalnych pełnomocników.

Nie oznacza to jednak, że stronom nie wolno jest ustanawiać zarówno adwokatów, jak i pełnomocników, spoza owej listy stałych adwokatów, o której mowa w Instrukcji.

Dруга modyfikacja zawarta w art. 113 § 3 Instrukcji odnosi się do zadań, które mogą pełnić stali adwokaci w trybunale. Stwierdza

się tutaj, że obok urzędu adwokata lub pełnomocnika, co statuuje także kan. 1490, mogą oni ponadto, a o tym już kanon nie wzmiankuje, pełnić urząd, o którym mowa w § 1 tegoż artykułu Instrukcji, a mianowicie umocowany przy każdym trybunale urząd doradcy, służącego poradami prawnymi osobom pragnącym zorientować się co do możliwości wniesienia sprawy o orzeczenie nieważności małżeństwa i sposobu podjęcia niezbędnych w tym celu działań.

Pozostając nadal przy analizie kan. 1490 KPK i art. 113 § 3 Instrukcji trzeba przyjąć, że urząd adwokata stałego jest urzędem kościelnym w rozumieniu kan. 145 § 1 KPK, a więc zadaniem ustanowionym na stałe z postanowienia kościelnego dla realizacji celu duchowego. Świadczona przez niego stronie procesowej pomoc służy nie tylko jej, lecz także trybunałowi w poszukiwaniu obiektywnej prawdy¹⁴.

Jak rozumieć sformułowanie zarówno kan. 1490 KPK, jak i art. 113 § 3 Instrukcji o ustanowieniu stałych – odpowiednio: patronów i adwokatów, w każdym trybunale, „*jeśli to możliwe*” („*quatenus fieri possit*”? w Instrukcji: „*potest*”)? W doktrynie przeważa pogląd, w myśl którego chodzi tu o zwykłe zalecenie¹⁵. Wydaje się jednak, że z uwagi na *ratio legis*, a jest nią, jak wspomniano, zarówno dobro strony, jak i potrzeba odkrycia prawdy o konkretnym małżeństwie, musiałaby zaistnieć poważna przyczyna wymawiająca dany trybunał diecezjalny, a tym bardziej międzydiecezjalny, od zatrudnienia stałych adwokatów. Zarówno znalezienie odpowiednich osób, które sąd mógłby zatrudnić jako stałych adwokatów, jak i źródła wynagrodzenia dla nich, nie powinny stanowić, między innymi w Polsce, szczególnych trudności w tym względzie¹⁶. Nie wydaje się też, by obiekcją mogła tutaj stanowić obawa o moralną i psychologiczną zależność, w jaką adwokat mógłby popaść w stosunku do sędziego¹⁷.

Gdy chodzi o pozostałe paragrafy art. 113 Instrukcji, a więc te, które wychodzą poza przestrzeń tematyczną uregulowaną w kan.

¹⁴ Zob. Sobański, *iw.*, s. 132.

¹⁵ Zob. M. F. Pompedda, *Diritto processuale nel nuovo Codice di Diritto Canonico: revisione o innovazione*, w: *Studi di Diritto Canonico matrimoniale e processuale*, Roma 1983, s. 19; Gullo, *iw.*, s. przyp. 13; Sobański, *iw.*, s. 135.

¹⁶ Zob. Sobański, *iw.*, s. 136-139.

¹⁷ Zob. A. G. Miziński, *Adwokat gwarantem prawa do obrony w procesie kanonicznym*, w: *Urzędy sądowe – władza i służba*, pod red. T. Rozkruta, Tarnów 2005, s. 56-60.

1490 KPK, to najpierw, w § 1, zawarte zostało polecenie, by w każdym trybunale istniał urząd (albo osoba) udzielająca porad prawnym osobom zainteresowanym ewentualnym wniesieniem sprawy o nieważność małżeństwa. Chodziłoby zatem o ze wszelkich miar godne urzeczywistnienia doradztwo prawne funkcjonujące przy poszczególnych sądach kościelnych. Sformułowanie normy prawnej: „*Apud unumquodque tribunal sit* [podkr.-W. G.] *officium seu persona* [...]” jednoznacznie wskazuje na charakter obligatoryjny tego urzędu.

Ustanowienie przy trybunale diecezjalnym czy międzydiecezjalnym urzędu doradcy (lub doradców) sądowych nie wydaje się zbyt trudne, skoro § 2 omawianego artykułu Instrukcji pozwala na pełnienie tego zadania przez pracowników tychże trybunałów, a przecież ten ostatni zatrudnia osoby posiadające odpowiednie kwalifikacje w tym zakresie. W paragrafie tym zaznacza się jednak, i jest to zupełnie zrozumiałe, że w takim przypadku dany doradca nie może pełnić w sprawie, w której spełniał to zadanie, funkcji sędziego i obrońcy węzła małżeńskiego. Czymś wysoce niewłaściwym i wręcz niekompatybilnym byłoby przecież występowanie przez urzędnika sądowego najpierw w roli doradcy, pomagającego danej osobie we wniesieniu skargi o orzeczenie nieważności małżeństwa, a następnie w roli sędziego czy obrońcy węża małżeńskiego. W pierwszym przypadku uchybiałoby to zasadzie bezstronności sędziowskiej, w drugim zaś powodowałoby wewnętrzną sprzeczność zadań: z jednej strony wskazywania tego, co przemawia za nieważnością małżeństwa, z drugiej zaś upatrywania w sprawie momentów przemawiających za ważnością węzła małżeńskiego.

Wreszcie w § 4 artykułu został pomieszczony przepis, w myśl którego urząd owego doradcy sądowego, o którym mowa w § 1, może być powierzony również adwokatowi stałemu. W takim przypadku jednak nie może on podejmować obrony w sprawie, chyba że jako adwokat stały. Oznacza to, że występując w określonej sprawie, bierze w niej udział nie jako pełniący funkcję doradcy sądowego, lecz jako spełniający posługę adwokata stałego, a tym samym nie pobiera wynagrodzenia od strony, lecz od trybunału.

3. Obowiązki i uprawnienia adwokata

Gdy chodzi generalnie o funkcję adwokata w sprawach *nullitatis matrimonii*, to należy powiedzieć, że cel, do jakiego zmierza tego

rodzaju procedura, wyznacza nie tylko jej strukturę, lecz i zadania wszystkich w niej uczestniczących, a więc i adwokata¹⁸.

Na wstępie należy zaznaczyć, że obowiązki i uprawnienia adwokata, które określa KPK oraz Instrukcja, dotyczą zarówno adwokatów pełniących swoją posługę obrończą doraźnie, jak i o adwokatów stałych, chyba że z natury rzeczy wynika co innego.

Niejako wstępną czynnością adwokata (podobnie jak pełnomocnika), którą winien wykonać przed podjęciem swojego zadania jest złożenie w trybunale autentycznego zlecenia otrzymanego od strony (kan. 1484 § 1 KPK i art. 106 § 1 Instrukcji). By jednak zapobiec wygaśnięciu uprawnienia, przewodniczący trybunału może dopuścić pełnomocnika nawet bez okazania zlecenia, po złożeniu, w razie potrzeby, odpowiedniej gwarancji; akt jednak będzie pozbawiony wszelkiej mocy, jeśli w terminie zawitym, określonym przez przewodniczącego, pełnomocnik nie przedstawi należycie zlecenia (kan. 1484 § 2 KPK i art. 106 § 2 Instrukcji). Inną „przedprocesową” powinnością adwokata jest złożenie przysięgi, że należycie i wiernie wypełni swoje zadanie (kan. 1454 KPK).

Gdy chodzi o obowiązki adwokata, to w pierwszym rzędzie należy do nich uczciwe prowadzenie sprawy klienta, co pośrednio wynika z kan. 1490 KPK. Natomiast Instrukcja *expressis verbis* zobowiązuje adwokata (podobnie jak pełnomocnika) do obrony – zgodnie z charakterem urzędu – praw strony oraz zachowania tajemnicy tegoż urzędu (art. 104 § 1). Powinnością pełniącego posługę obrońcy jest następnie okazywanie szacunku i posłuszeństwa trybunałowi; uchybienia adwokata (podobnie jak pełnomocnika) w tym zakresie uprawniają sędziego do zawieszenia go w wykonywaniu swojej funkcji w trybunałach kościelnych (kan. 1470 § 2 KPK).

Innym obowiązkiem adwokata, lecz jedynie figurującego na oficjalnej liście obrońców, a tym samym i adwokata stałego, jest występowanie – na polecenie wikariusza sądowego – w sprawach, w których trybunał przyznał stronie *gratuitum patrocinium* (art. 112 § 2 Instrukcji). W innym zaś artykule tego dokumentu dodano, że wyznaczony do udziału w tego rodzaju sprawie adwokat nie może uchylić się od podjęcia obrony bez przedstawienia przyczyny uznanej przez przewodniczącego (art. 307 § 2). Jeśliby natomiast nie

¹⁸ Sobański, jw., s. 131.

wypełniał swojego zadania z należytą starannością, winien być upomniany przez przewodniczącego – czy to z urzędu, czy też na wniosek strony albo obrońcy węzła małżeńskiego lub, jeśli uczestniczy w sprawie, rzecznika sprawiedliwości (art. 307 § 3).

Gdy mowa o sprawach związanych z wynagrodzeniem za pracę należną jakimkolwiek pracownikom trybunałów, to warto wspomnieć, że w kontekście tego ostatniego przepisu Instrukcja poleca biskupowi diecezjalnemu troskę o to, by z powodu sposobu postępowania tychże pracowników, a także z powodu zbyt wygórowanych opłat sądowych wierni nie byli powstrzymywani od skorzystania z posługi sądowej z wielką szkodą duchową, wszak dobro dusz winno być najwyższym prawem w Kościele (art. 308 Instrukcji)¹⁹.

Do obowiązków adwokata wynikających z samej natury jego urzędu, wskazanych jednak *expresse* w Instrukcji, należy przygotowanie w użytecznym czasie obrony. Zaniedbanie tej czynności sędzia powinien powiadomić stronę oraz upomnieć, by w czasie przez siebie określonym zaradziła temu brakowi – osobiście albo przez nowego adwokata ustanowionego zgodnie z prawem (art. 245 § 1).

Co się tyczy uprawnień adwokata, to należy wymienić: 1) prawo do obecności podczas przesłuchania stron, świadków i biegłych (kan. 1678 § 1, n. 1 KPK), przy czym sędzia, z powodu okoliczności rzeczy i osób, może zarządzić inaczej (kan. 1559 KPK); 2) prawo do stawiania pytań świadkom, lecz za pośrednictwem sędziego, chyba że prawo partykularne stanowi inaczej (kan. 1561 KPK); 3) prawo do przeglądania akt sądowych, nawet jeszcze przed ich publikacją, i zapoznania się z dowodami przedłożonymi przez strony (kan. 1678 § 1, n. 2 KPK); 4) prawo do przeglądania akt, które nie są im jeszcze znane, i otrzymania odpisów akt sprawy podczas publikacji akt (kan. 1598 § 1 KPK i art. 235 § 1 Instrukcji); 5) prawo do zapoznania się – podczas publikacji akt – z aktami, których utajnienie przed stronami sędzia uzna za konieczne dla uniknięcia poważnego niebezpieczeństwa, po uprzednim złożeniu przysięgi lub przyrzeczenia zachowania tajemnicy (art. 234 Instrukcji); 6) prawo do przedłożenia na piśmie obrony (kan. 1601 KPK i art. 240 § 1 Instrukcji); 7) prawo do repliki na

¹⁹ Jest to ostatni artykuł tego dokumentu.

głos adwokata strony przeciwnej lub obrońcy węzła małżeńskiego (kan. 1603 § 1 KPK i art. 242 § 1 Instrukcji).

Do pełnomocnika należy prawo i obowiązek apelacji po wydaniu ostatecznego wyroku, jeśli zleceniodawca się nie sprzeciwia (kan. 1486 § 2 KPK i art. 107 § 2). Gdy adwokat jest jednocześnie pełnomocnikiem strony, ma prawo do jej reprezentowania przed sądem, przedkładania sądowi wniosków procesowych i odwołań oraz przyjmowania zawiadomień sądowych; obowiązany jest informować stronę o stanie sprawy (art. 104 § 2 Instrukcji).

Zarówno KPK, jak i Instrukcja zabraniają adwokatom i pełnomocnikom podejmowania określonych działań, niezgodnych z charakterem sprawowanych przez nich funkcji. Zakaz zawarty tak w KPK, jak i w Instrukcji, dotyczy układania się ze stroną (lub stronami) o wygórowane wynagrodzenie, przy czym układ taki jest nieważny (kan. 1488 § 1 KPK i art. 110, n. 2 Instrukcji)²⁰, sprzeniewierzenia się urzędowi przez przyjmowanie podarunków lub składanych obietnic albo z innego motywu (kan. 1489 KPK i art. 110, n. 3 Instrukcji), wydobywania sprawy z właściwych trybunałów, by korzystniej została rozstrzygnięta przed innymi (kan. 1488 § 1 KPK i art. 110, n. 4 Instrukcji)²¹.

Ponadto Instrukcja zakazuje adwokatowi i pełnomocnikowi zrzeczenia się – podczas trwania sprawy – mandatu bez słusznej przyczyny (art. 110, n. 4). Dokument zawiera również normę generalną, w myśl której adwokaci i pełnomocnicy, którzy wykroczyliby przeciwko powierzonemu im urzędowi, powinni być ukarani stosownie do przepisów prawa karnego (art. 111 § 1)²². Zakazem ob-

²⁰ W takim przypadku sędzia może ukarać winnego grzywną pieniężną. Adwokat może być ponadto zawieszony w pełnieniu urzędu, a gdy jest recydywistą, nawet skreślony przez biskupa diecezjalnego z listy adwokatów (kan. 1488 § 1 KPK).

²¹ I w tym przypadku, tak pełnomocnik, jak i adwokat, mogą być ukarani przez sędziego w ten sam sposób, tzn. wskazany w kan. 1488 § 1 KPK (kan. 1481 § 2 KPK).

²² Odwołano się tutaj do następujących kanonów prawa karnego: 1386 (przyjmowanie darów lub przyrzeczeń – kara obligatoryjna nieoznaczona); 1389 (nadużycie władzy lub zadania – kara obligatoryjna, wymierzona stosownie do wielkości czynu lub zaniebdania, nie wyłączając pozbawienia urzędu; zawinione, bezprawne podjęcie lub pominięcie z czyjaś szkodą aktów posługi albo zadania – kara obligatoryjna nieoznaczona); 1391, n. 2 (posługiwanie się fałszywym lub zmienionym dokumentem w sprawie kościelnej – kara fakultatywna nieoznaczona). Ponadto odwołano się do kan. 1470 § 2, który upoważnia sędziego do przywoływania do porządku odpowiednimi karami, kto stając przed trybunałem poważnie uchybił szacunkowi i posłuszeństwu, które mu się należą, a adwokatów i pełnomocników – do zawieszania w wykonywaniu urzędu. Od-

jęte jest także przekazywanie przez adwokata sędziemu informacji, które pozostają poza aktami sprawy (kan. 1604 § 1 KPK i art. 241 Instrukcji).

W przypadku otrzymania przez adwokata (podczas publikacji akt) odpisu akt ciąży na nim poważny obowiązek („*gravis obligatio*”) nieprzekazywania go, w całości lub w części, innym, łącznie ze stronami (art. 235 § 2 Instrukcji).

Adwokat jest niezdolny do występowania w sprawie, w której uczestniczy, w charakterze świadka (kan. 1550 § 2, n. 1 KPK).

Ustanowiony pełnomocnik nie może ważnie zrzec się skargi, instancji albo aktów sądowych, ani też zawierać ugody, umowy, uciec się do sądu polubownego, i w ogóle podejmować działań, dla których prawo wymaga specjalnego zlecenia (kan. 1485 KPK i art. 107 § 1 Instrukcji).

Uwagi końcowe

Jakkolwiek proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa nie jest procesem spornym, to jednak należy go prowadzić według procedury przewidzianej dla procesu spornego, z zastosowaniem norm określonych specjalnie dla procesu małżeńskiego. Istotą procesu *de nullitate matrimonii* jest ustalenie obiektywnej prawdy o zawartym małżeństwie, a tym samym o statusie prawnym zainteresowanej strony. *Ministerium iustitiae* w tym zakresie jest więc jednocześnie prawdziwym i właściwym wykonywaniem *ministerium veritatis*, jak to podkreślił papież Jan XXIII w swoim przemówieniu do Roty Rzymskiej z dnia 13 grudnia 1961 roku²³.

Wnosząc sprawę do trybunału kościelnego i prosząc o ustalenie owej prawdy obiektywnej o własnym małżeństwie, strona ma prawo do skorzystania z pomocy prawnej, m.in. z usługi adwokata, którego głównym zadaniem jest asystencja procesowa; służy ona zarówno stronie, jak i trybunałowi. Udział adwokata w procesie małżeńskim, chociaż niekonieczny, posiada niewątpliwe walory, i to w wielu wymiarach.

Posługa adwokata winna rozpoczynać się w fazie przedprocesowej – w formie doradztwa prawnego, o którym w art. 113 § 1 In-

wołano się wreszcie także do kann. 1488-1489 KPK; Szerzej na temat odpowiedzialności karnej adwokata zob. A. G. Miziński, *iw.*, s. 56-60.

²³ AAS 53 (1961), s. 152.

strukcji „*Dignitas connubii*”. Umiejętne zorientowanie się – po przeprowadzeniu z potencjalną stroną procesową wyczerpującego wywiadu – czy istnieje wystarczająca podstawa do wniesienia do sądu skargi powodowej, powinno skutecznie przyczynić się do podjęcia przez tę ostatnią właściwej decyzji co do dalszych działań. Tą drogą można zarówno uświadomić klientowi słuszność i zasadność jego roszczenia prawnego lub utwierdzić go w tym przekonaniu, jak i powstrzymać go od wejścia na drogę sądową. W pierwszym przypadku szczególnie ważne będzie rzetelne zapoznanie się, tymczasem *in genere*, z dowodami przedstawionymi przez stronę. Znaczącą czynnością obrońcy okaże się wówczas także pomoc udzielona klientowi w sformułowaniu skargi powodowej, szczególnie gdy chodzi o wskazanie tytułu domniemanej nieważności małżeństwa. Ponadto może on dołączyć do skargi powodowej dodatkową dokumentację, choćby w postaci opinii biegłych czy odpisu niektórych akt procesu o rozwód cywilny²⁴.

Bardzo ważną rolę odegrać może adwokat, gdy chodzi o ustalenie definitywnej formuły sporu (*contestatio litis*), a następnie w samej fazie instrukcji dowodowej. Jego prawo do obecności podczas przesłuchań stron, świadków i biegłych, a także prawo do kierowania do nich – za pośrednictwem sędziego – pytań, może niejednokrotnie skutecznie umożliwić wyświetlenie wielu doniosłych dla sprawy okoliczności²⁵. Nie bez znaczenia jest także reagowanie adwokata na zarzuty i argumenty obrońcy węzła małżeńskiego czy strony pozwanej w postaci kierowania do trybunału pism procesowych. Wielce pożyteczne jest poza tym przygotowanie przez obrońcę świadków co do kwestii, o które mogą być pytani podczas przesłuchań, podobnie jak sprawdzanie wiarygodności i integralności przedkładanych w procesie dokumentów. Wreszcie dostęp do akt sądowych (nawet przed ich publikacją), a tym samym sposobność zapoznania się z dowodami przedstawianymi przez oponenta, stwarzają adwokatowi korzystne dlań możliwości.

W kolejnym etapie procesu, jaki ma miejsce po zamknięciu postępowania dowodowego, znaczące uprawnienie obrońcy do-

²⁴ Zob. A. Dziega, *Strony sporu w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa*, Lublin 1992, s. 161.

²⁵ Zob. G. Leszczyński, *Oświadczenia stron jako środek dowodowy w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, „Prawo Kanoniczne” 43 (2000), nr 1-2, s. 108-109.

tyczy przedstawienia pisemnej obrony, chyba że sędzia uzna za wystarczającą ustną dyskusję wobec trybunału²⁶, a także repliki na głos adwokata strony przeciwnej oraz obrońcy węzła małżeńskiego²⁷.

Gdy wyrok w sprawie wydany w trybunale pierwszej instancji jest niekorzystny dla strony („*non constare de nullitate matrimonii*”), adwokat niesie pomoc stronie poprzez sformułowanie apelacji do trybunału drugiej instancji.

Mając na uwadze to wszystko, co powiedziano wyżej, należy najpierw ze wszech miar opowiedzieć się za tworzeniem w trybunałach kościelnych poleconego w art. 113 § 1 Instrukcji „*Dignitas connubii*” urzędu doradczego, dostępnego dla wszystkich zainteresowanych prowadzeniem procesu o nieważność małżeństwa (czy powoływaniem kompetentnych w tym zakresie osób). Wydaje się, że jest to sprawa istotna, a tym samym niezbędna w realizacji, pomijając to, że norma prawna ma tutaj charakter obligatoryjny.

Następnie wypada uznać za w pełni słuszną ideę zawartą w kan. 1490 KPK oraz w art. 113 § 3 wymienionej Instrukcji, dotyczącą ustanowienia w każdym trybunale – jeśli to możliwe – adwokatów stałych, wynagradzanych przez trybunał. Samo zaś urzeczywistnienie tej idei, związane niewątpliwie z pokonaniem znacznych trudności (kadrowych i finansowych), należałoby pozostawić poszczególnym trybunałom, jako zadanie dalsze, z którego nie wolno jednak rezygnować. Z pewnością już teraz niektóre sądy kościelne w Polsce są w stanie je zrealizować (choćby przy zatrudnieniu dwóch – trzech adwokatów).

Godne poparcia jest tworzenie niezależnych (poza sądem) poradni prawnych, zatrudniających wszakże osoby zarówno kompetentne merytorycznie, jak i cieszące się dobrą opinią oraz uznające naukę Kościoła, w szczególności o małżeństwie.

Wreszcie nie sposób nie zgodzić się z R. Sobańskim, gdy stwierdza: „*Strony mają wprowadzić prawo do adwokata, ale zawsze mają też prawo liczyć na to, że sędzia, niezależnie od udziału adwokata zrobi wszystko, by dojść do prawdy zgodnie z literą i duchem prawa*”²⁸.

²⁶ Kan. 1602 § 1 KPK.

²⁷ Kan. 1603 § 1 KPK i art. 242 § 1 Instrukcji.

²⁸ Sobański, jw., s. 144.

**Il ruolo dell'avvocato nei processi ecclesiastici matrimoniali alla luce
del CJC 1983 e della Istruzione *Dignitas connubii***

Nei processi ecclesiastici matrimoniali, soprattutto di nullità del matrimonio, un ruolo importante si deve attribuire all'avvocato. La sua partecipazione al processo matrimoniale canonico è una espressione della realizzazione del diritto di ogni fedele alla difesa in giudizio.

Nello suo studio l'autore presenta e commenta i compiti dell'avvocato nel processo canonico di nullità del matrimonio alla luce del CJC e della Istruzione „*Dignitas connubii*” del 25 gennaio 2005. Dopo aver riferito la funzione dell'avvocato *in genere* (l'istituzione, i requisiti, l'eliminazione), si ferma sull'ufficio dell'avvocato stabile e termina con la indicazione degli obblighi e dei diritti dell'avvocato.

Fra le proposte finali si sottolinea il bisogno della istituzione dell'ufficio (o persona), di cui nel art. 113 § 1 della suddetta Istruzione.